

Попов Г.В.

*студент філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка*

ІНСТИТУЦІЙНА НЕСПРОМОЖНІСТЬ КВАЗІДЕРЖАВ В КОНТЕКСТІ ЇХ ВИВЧЕННЯ

З огляду на те, що кількість країн світу поступово зростає, виникають все нові і нові квазідержави. Неурегульованість їхнього статусу, військові конфлікти, що виникають навколо них, є постійною загрозою глобальному миру та безпеці. Разом з тим, світове співтовариство нерідко ігнорує цю проблему, а натомість використовує квазідержави як інструмент чи майданчик для геополітичної боротьби. Окрім з цього, з певними проявами квазідержавності нерідко стикаються та змушені боротися уряди наймогутніших та найрозвинутіших країн світу. Квазідержави при цьому не сприймаються як суто негативне явище, а розглядаються як невід'ємні учасники та важливий чинник глобального політичного процесу. У свою чергу, квазідержавність є сутнісною ознакою квазідержави, яка полягає в тому, що квазідержава не є державою, але прагне нею бути або здаватися.

Описуючи державу, науковці можуть рухатися різними шляхами, наприклад виокремлювати її головну функцію чи ознаку, ділити на інститути, розглядати її в контексті інших суб'єктів макрополітики, описувати трансформацію держави в історії тощо. Проте, з огляду на важливість держави в політичному житті, існує поняття державності, тобто набору ознак чи характеристик, які дозволяють кваліфікувати досліджуваний об'єкт як державу.

Американський дослідник Ф. Фукуяма у своїй праці «Сильна держава» виокремлює чотири аспекти державності:

1. Організаційне проектування і менеджмент. Мова йде про

регулювання та створення умов для розвитку національної економіки (розробка та ухвалення відповідного законодавства, видача ліцензій та дозволів, податкова, митна, монетарна політика тощо).

2. Створення політичної системи, тобто забезпечення функціонування органів державної влади та регламентування політичної діяльності в країні (виборча та партійна системи тощо).

3. Основи легітимності, найкращим гарантом якої є демократичний політичний режим (дотримання прав і свобод людини і громадянина, забезпечення суспільного плюралізму, поділ влади, система стримувань та противаг).

4. Культурні та структурні фактори. Йдеться про неполітичні характеристики суспільства: моральні норми, шкалу цінностей, традиційну для певної країни культуру тощо.

Перелік вимог і взаємних зобов'язань між державами наведено в Гельсінському акті (1975 рік). Це незастосування сили або загрози силою, непорушність кордонів та територіальна цілісність держав, невтручання у внутрішні справи одне одного та повага до прав людини, мирне врегулювання міждержавних спорів та співпраця тощо. Слід зазначити, що цей документ був вимушеним компромісом в період «холодної війни», що призвело до його систематичного порушення - і тоді, і зараз.

Серед інших, більш практичних критеріїв державності, тобто характеристик держави, які стверджують її силу, можна назвати такі:

1. Контроль над заявленою територією, тобто збереження монополії на легальне насильство.
2. Ефективність діяльності органів державної влади.
3. Підтримка влади з боку населення, тобто легітимність.
4. Військова могутність.
5. Економічна міць.

6. Культурний вплив (як всередині країни, так і за кордоном).

Слабкі інститути - не єдина, проте надзвичайно болісна проблема значної кількості держав і майже всіх квазідержав. Інституційна недосконалість може стати причиною їхньої повної або часткової безпорадності у проведенні внутрішньої та зовнішньої політики. Ці негативні явища загрожують подальшим погіршенням соціально-економічної ситуації та, у певних випадках, політичної кризи в квазідержаві, що несе ризик появи нових джерел нестабільності. Як зазначає Г. Кліпкова, «коли всі три гілки влади працюють на користь утримувачів влади-власності, дієспроможність державних інститутів неухильно знижується внаслідок їх викривлення, втрати легітимності». Таким чином, розуміння того, як інституційна неспроможність впливає на процес створення та функціонування квазідержави, а також винайдення способів її подолання, є нагальним теоретичним та практичним завданням політичної науки, політичної практики та дипломатії. Значення інститутів для держави, особливо новоствореної, складно переоцінити. Приміром, Список крихких держав (англ. Fragile State Index), який щорічно складається американською організацією Fund for Peace, та широко застосовується в порівняльній політології, формується за сумою 12 показників, три з яких стосуються державних інститутів. Ці параметри - «державна легітимність», «державні послуги», «права людини і верховенство права» безпосередньо характеризують державні інститути та їхню роботу.

Незадовільні показники за цими напрямками свідчать про серйозні розлади в системі державного управління, що підриває інституційну спроможність держави.

Група західних науковців на чолі з С. Гейтсом визначає інституційну спроможність як набір інститутів, що посилюють один одного. Так, слабкість, тобто неналежна робота одного чи кількох інститутів, послаблює систему в цілому. Саме тому в цій системі координат, на думку авторів, найстійкішими

політичними системами є демократична та автократична.

Надзвичайно важливо відмежувати інституційну неспроможність держави або квазідержави від її функціональної недієздатності. Якщо перша риса засвідчує недоліки в конструкції держави та її інститутів, то друга є ознакою їхньої неналежної роботи, тобто нездатності виконувати притаманні їм функції - наприклад, підтримання громадського порядку чи випуску грошей. Також варто відзначити, що зазвичай функціональна недієздатність є наслідком інституційної неспроможності, а не навпаки. Політична практика свідчить, що в екстремальних ситуаціях (наприклад, зовнішньої агресії, передачі влади внаслідок виборів, фундаментального реформування, стихійного лиха, довготривалої політичної кризи тощо) нерідко недієздатними виявляються навіть, на перший погляд, зразково організовані інститути. Водночас ці два негативних явища можуть існувати і окремо одне від одного.

Функції держави зазвичай поділяють на внутрішньо- та зовнішньополітичні. До першої групи належать: правотворча, правохоронна, економічна, соціальна та екологічна, до другої - дипломатична, розвідувальна, оборонна. Беручи на себе ці функції, держава зобов'язується організувати життя суспільство відповідно до його побажань та гарантувати йому прийнятний рівень життя та безпеки. Висловлюючись мовою класиків політичної науки, це і є суспільний договір. Відповідно, неналежне виконання державою своїх функцій призводить до негативних наслідків - зростання злочинності, збільшення кількості бідних, скорочення рівня життя, погіршення демографічної та екологічної ситуації, падіння авторитету держави в світі. Ці та деякі інші показники засвідчують факт перетворення держави на квазідержаву.

Саме для позначення рівня стійкості та розвитку держави майже 50 років тому з'явилося поняття «державної дієздатності». В англomовній літературі відповідниками цього поняття є конструкції «stateness» та «state capacity», а в

російськомовній - «государственная состоятельность». Загальновживаної версії перекладу вищезгаданих слів та словосполучень українською немає.

Мельвіль визначає державну дієздатність як ознаку держави, що

характеризує її в плані здійснення нею своїх функцій, зокрема їх якості та

обсягу. М. Ільїн та група дослідників з російської Вищої школи економіки визначають державну дієздатність як здатність держави виконувати свої фундаментальні функції, а також використовувати практичні наслідки визнання членом спільноти держав].

Таким чином, у дослідженнях державної дієздатності та виокремленні її ознак чи складових, можна виокремити два узагальнюючих підходи. Прихильники першого розкладають державну дієздатність на низку показників, за умови досягнення яких держава може вважатися «повноцінною» та «дієздатною». Другий підхід, навпаки схильний зводити державну дієздатність до двох або навіть одного чинника.

Варто відзначити, що перший підхід більше поширений в політології, а другий в економіці.

Найяскравішим прикладом держави, що перетворилася на квазідержаву через власну функціональну недієздатність, є Сирійська Арабська Республіка, де протягом більш, ніж 6 років, триває наймасштабніший військовий конфлікт сучасності. За оцінкою Генерального секретаря ООН, станом на вересень 2017 року, внаслідок бойових дій загинуло понад 300 тисяч осіб. Також декілька мільйонів людей стали біженцями чи внутрішньо переміщеними особами.

Безпосередньо у війну залучена низка сусідніх держав-членів регіону (Ізраїль, Ірак, Іран, Ліван, Туреччина), а також кілька впливових гравців глобального масштабу (Велика Британія, Росія, США, Франція).

Список використаних джерел:

1. François M., Sud I. Promoting Stability and Development in Fragile and Failed States // Development Policy Review. - 2006. - Volume 24, Issue 2. - P. 141-160.

2. Ilyin M., Khavenson T., Meleshkina E., Stukal D., Zharikova E. Factors of the- Post-Socialist Stateness [електронний ресурс] /М. Ilyin M., Т. Khavenson, Е. Meleshkina, D. Stukal,E.Zharikova. - Режим доступу: <https://www.hse.ru/data/2012/03/07/1266507104/03PS12.pdf>

3. Tilly Ch. War Making and State Making as Organized Crime // Bringing the State Back In / edited by P. Evans, D. Rueschemeyer and Th.Skocpol. - Cambridge: Cambridge

е

University Press, 1985. - 404 p.

4. Шапошніков А. Невизнана держава як різновид квазідержави // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». - 2015. - Випуск 28. - С. 165-170.

5. Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок в XXI веке // Фрэнсис Фукуяма. - Москва: АСТ, 2006. - 220 с.